

opnå en administrationshistorisk indsigt, ikke mindst om forholdet mellem centralmagten og lokalsamfundet. Men artiklerne giver samtidig ganske grundig besked om de fattige og fattigvæsenet.

Den norske historiker Ståle Dyrvik har ud over at skrive det norske bidrag også samlet trådene fra de andre nordiske indlæg i en konklusion. Det viser sig vanskeligt at sammenligne fremkomsten af de sociale love og behandlingen af fattigsager i de nordiske lande, fordi de er meget forskellige, både med hensyn til tidspunkt for deres fremkomst, deres formål, deres initiativtagere osv. Island falder på nogle måder helt uden for en sammenligning. Dyrviks konklusion efter at have systematiseret flere af de hændelsesforløb, der førte til lovgivning, er at magten i den enevældige dansk-norske stat lå decentralt hos lokale embedsmænd som stiftamtmandene, mens Sverige-Finland snarere må ses som en centraliseret stat, hvor en stor del af beslutningsprocessen skete i Stockholm i riksdagen og i riksrådet. På den måde har der også været en del lokal indflydelse på beslutningsprocesserne i den enevældige stat. En negativ indflydelse på fattigvæsenets udvikling konstateres i øvrigt for alle landene ude i lokalsamfundene i form af en manglende vilje til at påtage sig flere økonomiske byrder.

Dyrviks vurdering af den oldenborgske stat ud fra dens behandling af fattiglovgivningen synes nok rimelig ud fra den norske og den islandske artikel, men ikke helt overbevisende ud fra Harald Jørgensens skildring af udviklingen i Danmark. Han konstaterer nemlig, at fattiglovene af 1708 udsprang fra kredse i kancelliet, og senere var den kgl. Fattiginspektions-Kommission i København den almindelige øverste administrative instans. Måske

gælder Dyrviks synspunkt mere udkantsområderne, hvad man kunne have konstateret ved også at medtage hertugdømmerne. Også de hørte med til den danske stat. Lars Henningsen har skrevet en bog om projektets emner »Fattigvæsenet i de sønderjyske købstæder 1736-41« (1978), og den synes at vise, at i de sønderjyske byer lå indflydelsen i fattigsager i lokalsamfundet. Men skildringen af fattigvæsenet i de andre nordiske lande rummer også nogle betragtninger over dets funktion, som kunne være inspirerende for den danske forskning. Det udtrykkes således både i det norske indlæg, i det svenske af Ulla Johanson og Karl-Gustaf Andersson, og måske skarpest i det finske af Panu Pulma, at fattigvæsenspolitikken egentlig var en del af arbejdskraftpolitikken. Det gjaldt om at hindre arbejdsduelige personer i at tigge, men i stedet få dem til at arbejde og få øget arbejdskraftudbudet. Det var en hovedinteresse i første halvdel af 1700-tallet, og den voksende omsorg for børnenes tarv i anden halvdel af århundredet skyldtes næppe kun filantropiske synspunkter, men også en bekymring hos de ledende mænd for, at befolkningstallet skulle være vigende.

Jørgen Witte

Ove Vandel: *Brødremenigheden i Grønland*. (Forlaget Savanne, 1982). 88 s. 58,50 kr.

Brødremenighedens historie er spændende, og i Danmark er herrnhutternes indsats særlig bekendt som følge af deres virksomhed på Grønland og fra den særlige menighedsby Christiansfeld, der blev grundlagt i begyndelsen af 1770'erne. Det hele startede imidlertid på Grønland allerede i 1733, efter at Hans Egede 10 år tidligere rejste

af sted. Efter tilladelse fra kongen blev der sendt brødre til Grønland direkte fra Herrnhut, og som følge heraf fik den største bebyggelse da også navnet Ny Herrnhut.

Helt frem til år 1900 var brødremenigheden aktiv i det grønlandske samfund, hvorefter den trak sig tilbage.

Det er brødremenighedens virksomhed i de næsten 170 år, forfatteren ønsker at belyse, men desværre bringer bogen intet nyt, og det er sådan set en skam, for brødrenes missionsindsats og hele kulturelle betydning for Grønland er et område, der virkelig kunne kræve og fortjene en dyberegående behandling. Brødremenighedens indsats har nemlig været afgørende for adskillige udviklingslinier i det grønlandske samfund. Nu er bogen desværre kun blevet en kort introduktion og beskrivelse af en indsats, der er på vej til at blive glemt.

Henrik Fode

Johannes Brix: *Lægevirke i Sønderjylland før 1864*. (Udgivet af Sønderjyllands Lægekredsförening v/medicin-historisk udvalg, 1980). Ill. 123 s.

Dette skrift markerer 60-årsjubilæet for den sønderjyske lægekredsförening. Foreningen har i 1970 udgivet et skrift om tiden 1920-70. Denne nye bog handler om tiden før 1864. Det bygger på ældre og nyere trykte kilder og litteratur og består af fire afsnit: læger i Sønderjylland til 1864 (med biografier), fysikatsdistrikterne i det sønderjyske område til 1864, sanitetskollegierne i Slesvig-Holsten 1804-1864, samt lidt uden for denne lokale sammenhæng det militære lazaret på Augustenborg Slot under Treårskrigen 1848-50. I dette sidste kapitel fremdrages de ikke ukendte problemer om-

kring det militære sundhedsvæsen. Bogen fremtræder i øvrigt som en ret isoleret administrationshistorisk redegørelse uden meget samfundsmæssigt perspektiv. Den almindelige udvikling på sundhedsområdet antydes, men forudsættes stort set bekendt.

Dorrit Andersen

Søren Nancke-Krogh; *Af jord er du kommet. Danskerne som jordbrugere gennem 6000 år*. (Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck, 1982). Ill. 156 s.

Ellen Damgaard (udg.): *Peder Lykke – En husmand på heden*. (Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck, 1983). Ill. 364 s., 120 kr.

»Jeg har ikke i skolen lært, at husmænd nogensinde skulle have haft nogen som helst gavnlig indvirkning på vort land«, skriver forfatteren (s. 139), og det tager han revanche for i sin bog, som i høj grad er et epos til husmandens pris. Det skal han heller ikke lastes for, det er godt at engagere sig i sin forskning, og den sociale indignation, som er bogens fundament, er vel begrundet. Det er ikke vanskeligt at vække sympati for husmanden, og det kan gøre ondt at opleve det voldsomme tilbageslag, der er sket for ham og hans livsform i de sidste årtier; personligt har jeg set gløden i ældre husmænds øjne, når de berettede om tidligere tiders sammenhold, om husmandsudflugterne osv. Man kan også medgive, at det er påkrævet at få »husmandslinjen« understreget i danmarkshistorien. Men bogen skildrer ikke danskerne som jordbrugere gennem 6000 år, som undertitlen lover, der fokuseres ensidigt på husmanden, og både herre- og gårdmand fremstår alene som husmandens fjender.

Bogens topografiske udgangspunkt